

INTRODUCERE

Despre interpretare

Wolfgang Iser, *The Range of Interpretation*: „Interpretarea este un act de traducere, iar execuția ei depinde de subiectul/conținutul (subject matter) de interpretat și contextul în care activitatea are loc. În consecință există numai variabile ale interpretării, concepute ca repetări ale translabilității și nu există niciodată ceva precum Interpretarea.”

Paul Ricoeur, *Conflictul interpretărilor*: „Interpretarea este strădania unei gândiri ce încearcă să descifreze sensul ascuns în sensul aparent și să desfășoare nivelurile de semnificație implicate în semnificația literală.”

J. Starobinski, *Textul și interpretul*: „Obiectul de interpretat și discursul care interpretează se leagă, dacă sunt adecvate, pentru a nu se mai părăsi. Ele formează o ființă nouă, alcătuită dintr-o dublă substanță.

Umberto Eco, *Limitele interpretării*: „Inițiativa cititorului constă în a face o conjectură în ce privește *intentiono operis*. Această conjectură trebuie afirmată de ansamblul textului ca tot organic. Aceasta nu înseamnă că pe un text se poate face o singură conjectură interpretativă. În principiu, se pot face infinite conjecturi. Dar la sfârșit ele vor trebui probate de coerența textului, iar coerența textuală nu va putea decât se dezaproba anumite conjecturi hazarde.”

Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*: „Activitatea interpretativă ne apare așadar dublu solicitantă: mai întâi pe plan estetic ca «elucidare» pentru a situa operele lui Aristofan, Dante sau Rabelais, dar și pe cele ale lui Cantemir sau Budai-Deleanu în spațiul producerii lor [...] în al doilea rând, pe plan speculativ ca «deschidere» spre a împropăta lectura acestor autori care au nevoie de reciclare, de o permanentă reinserție în actualitate, ca să fie smulși reculegerii muzeale și integrați într-un circuit realmente productiv.”

Interpretarea și programele școlare

Finalitățile disciplinei: „Scopul studierii limbii și literaturii române în perioada școlarității obligatorii este acela de a forma un tânăr cu o cultură comunicățională și literară de bază, capabil să înțeleagă lumea, să comunice și să interacționeze cu semenii, să-și utilizeze în mod eficient și creativ capacitățile proprii pentru rezolvarea unor probleme concrete din viața cotidiană, să poată continua în orice fază a existenței sale procesul de învățare, să fie sensibil la frumosul din natură și la cel creat de om.” *Programa de limba și literatura română, clasele V-VIII, 2009*

„Studiul limbii și al literaturii române are de asemenea o contribuție esențială la formarea unei personalități autonome a elevilor, capabile de discernământ și de spirit critic, apte să-și argumenteze propriile opțiuni, dotate cu sensibilitate estetică, având conștiința propriei identități culturale și manifestând interes pentru varietatea formelor de expresie artistică.” *Programa de limba și literatură română, clasa a IX-a, 2006*

„Finalitățile disciplinei se reflectă nemijlocit în competențele generale și în setul de valori și atitudini enunțate în prezenta programă, din care derivă întreaga structură curriculară (competențe specifice, conținuturi ale învățării specifice, conținuturi ale învățării).” *Programa de limba și literatura română, clasa a X-a, 2006*

Competențe /conținuturi asociate

Competențe. Receptarea mesajului scris, din texte literare și nonliterare, în scopuri diverse

Competențe specifice: 3.1 citirea unei varietăți de texte literare sau nonliterare, demonstrând înțelegerea sensului acestora. Conținuturi asociate: diferențele dintre textele literare și nonliterare; semnificațiile/ sensul global al unor texte literare (populare și culte, aparținând diverselor genuri și specii); structuri în textele

epice și lirice; texte nonliterare: mersul trenurilor, *programul de spectacol.” *Programa de limba și literatura română, clasa a V-a, 2009*

„2. *Comprehensiunea și interpretarea textelor*

Competențe specifice: 2.1. Utilizarea strategiilor de lectură în vederea înțelegerii adecvate a textelor studiate

Conținuturi: 2.1. Lectură-înțelegere (înțelegerea globală a textului, analiza unor elemente ce pot conduce la înțelegerea textului, anticipări); chei de lectură (titlu, incipit, simbol central, personaje etc.) Texte de bază (poezie, proză), text din literatura populară, texte nonliterare (texte de doctrină, texte istorice, filozofice, științifice, eseu literar, memorii etc.) ilustrative pentru studiile de caz

Competențe specifice: 2.2. Compararea viziunii despre lume, despre condiția umană sau despre artă reflectate în texte literare, nonliterare sau în alte arte.

Conținuturi: Viziune despre lume, teme și motive, concepții despre artă. Literatură și pictură (limbajul literaturii, limbajul picturii)

Competențe specifice: 2.3. Interpretarea textelor studiate prin prisma propriilor valori și a propriei experiențe de lectură

Conținuturi: Lectură critică (elevii evaluează ceea ce au citit), lectură creativă (elevii extrapolează, caută interpretări personale, prin raportări la propria sensibilitate, experiență de viață și de lectură) [...]” *Programa de limba și literatura română, clasa a XI-a, 2006*

Texte: „Se vor selecta 5-7 texte literare de bază, destinate studiului aprofundat. Între acestea vor fi incluse în mod obligatoriu și fragmente din operele scriitorilor clasici ai literaturii române. Ele pot fi însoțite de scurte texte auxiliare (literare sau nonliterare, inclusiv contemporane). Se sugerează ca textul de bază să nu depășească, de regulă, două pagini. Din textele mai lungi pot fi oferite fragmente semnificative, lectura integrală urmând a constitui obiect al lecturii personale a elevilor. Autorii de manuale și profesorii au libertatea să aleagă texte-suport în măsură să evidențieze noțiunile cuprinse la punctele 1.2.1 – 1.2.5 și 1.3.1 – 1.3.2. Aceste texte trebuie să respecte următoarele criterii: valorice estetic, formativ, adecvare la vârsta elevilor.” *Programa de limba și literatura română, clasa a V-a 2009*

„Se recomandă studierea unor grupaje tematice, urmărind tratarea diferită a unor teme literare din punctul de vedere al concepțiilor și al atitudinilor exprimate, al modalităților de expresie și al reacțiilor pe care textele le provoacă cititorilor unor genuri sau epoci.” *Programa de limba și literatura română, clasa a IX-a.*

„Cel puțin jumătate dintre textele selectate vor aparține autorilor canonici din următoarea listă: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu, Ioan Slavici, G. Bacovia, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, G. Călinescu, E. Lovinescu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu. Profesorii (autorii de manuale) pot alege și alți autori, ale căror texte ilustrează în mod adecvat și relevant cerințele programei. Este bine să se acorde atenție, în măsura posibilităților, studiului unor texte integrale. Evident, lucrul acesta nu exclude recursul la texte fragmentare, mai ales în cazul speciilor literare de mari dimensiuni (nuvelă, roman etc.). Profesorii pot să lărgescă numărul de texte propuse pentru studiu sau să recurgă la lecturi suplimentare în corelație cu tipurile de texte studiate. Pentru ilustrare, pot fi recomandate și scrieri din literatura universală în traducere românească.” *Programa de literatură română, clasa a X-a*

Recomandări, Sugestii metodologice: „Activitățile de învățare cu privire la receptarea mesajului scris (competența generală 3) pot viza: lectura unor texte diverse, cu scopul de a înțelege semnificațiile acestora și de a putea comenta sensul lor global sau de a exprima opinii, reacții pe marginea ideilor textului.” *Programa de literatură română, la toate clasele*

„Orientarea studiului către elev. Profesorii vor lua ca reper nevoile reale ale elevilor, adaptându-și demersurile didactice în funcție de acestea. Finalitățile disciplinei se pot realiza eficient prin centrarea pe procesul învățării, pe activitatea elevului. De aici decurge necesitatea de a pune un accent mai mare pe activitățile didactice de tip formativ și performativ, care presupun implicare și interacțiune pentru rezolvarea unor sarcini de învățare concrete.” *Recomandare valabilă pentru toate clasele.*

Parcurgând rapid chiar numai aceste fragmente nu putem să nu remarcăm viziunea coerentă asupra finalităților disciplinei, adaptarea la context școlar a noilor teorii ale receptării, interesul crescut pentru latura formativă a lecturii, în genere, și a literaturii, în special. Ca document chiar așa este. Modelul comunicativ, care structurează disciplina, privilegiază lectura unor texte variate, nonliterare și literare – de la literatura înaltă până la cea de divertisment; privilegiază strategiile active și discuțiile al căror scop este descoperirea semnificațiilor – globale sau de detaliu – ale textelor; permite relativizarea punctelor de vedere și acordă un loc important manifestării subiectivității cititorului și privilegiază, subliniind caracterul personal de configurare a sensului, înscrierea actului lecturii în orizontul de așteptare al elevului.

Și totuși... Așa cum s-a putut constata și cu alte prilejuri, între documentul scris și punerea lui în practică, uneori, distanța este imensă. Iar în ceea ce privește disfuncționalitățile abordării interpretării – scopul ultim și cel mai înalt care justifică predarea disciplinei –, cauzele sunt multiple. Unele țin de greaua desprindere de vechea mentalitate în care disciplina limba și literatura română se preda pentru a acumula cunoștințe despre limba, literatura și cultura națională sau se preda pentru a învăța/a reproduce ce spun criticii de prestigiu despre Operă. Altele țin de reminiscentele unor abordări formaliste de tip structuralist (de altfel și în noile programe și în majoritatea manualelor în uz, raportul dintre analiză și interpretare este tot în favoarea celei dintâi, făcută ca scop în sine. Unele țin de un sistem de evaluare, reformat numai la suprafață care, atunci când propune subiecte de evaluare a interpretării, se concentrează, în cel mai bun caz, pe „intention operis”, evitând în mod sistematic să afle la modul real care este „intention lectoris”. Pe lângă cele enumerate, în ultimă instanță, dificultățile țin de actul interpretării în sine. La toate acestea se mai adaugă cele ce țin de specificul profesiei. În clasă, atunci când o face, (de multe ori pretextându-se lipsa timpului, aglomerarea conținuturilor, momentul interpretativ este omis) profesorul nu interpretează nici ca specialist, nici ca cititor mai mult sau mai puțin avizat. El interoghează textul nu pentru propria satisfacție – deși nici aceasta nu ar trebui să lipsească –, nici pentru impunerea unui punct de vedere, fie că este al lui, fie că este vorba de opinii acreditate. Rolul profesorului este de a forma elevul în așa fel, încât să-i cultive plăcerea unei lecturi interpretative, să-i îndrume pașii în interogarea textului, dar să-i lase lui bucuria momentului de iluminare atunci când atinge stadiul în care și-l apropiază, descoperind lumea și descoperindu-se pe sine în dialogul cu el; să-l învețe să accepte înfinitatea interpretărilor, dar să-l facă să probeze cu coerența textului „conjecturile”.

Lectură și interpretare

Într-un fel sau altul asupra interpretării s-a reflectat și cu alte prilejuri, fie pentru că tema conferințelor anuale atingea problema (*Lectura. Repere actuale*, 2004, *Textul și contextul*, 2005, *Valori formative în literatura pentru copii și tineri*, 2006), fie pentru că interpretarea în cadrul comunităților de lectură a fost tema de cercetare didactică pentru perioada 2007 – 2009 în proiectul, *Cercuri de lectură (Lecturiada 3, Editura Paralela 45, 2009)*.

Tema conferinței a fost lansată odată cu următoarele: *Lectura formelor, Lectura problematicii și Interpretarea propriei lecturi*, dintre care prima este mai apropiată de explicație (în sensul de „cercetarea cauzelor, a modului de funcționare, analiza metodică a conținutului [...]” Paul Cornea, *Interpretare și raționalitate*); a doua se suprapune peste una dintre pietrele de încercare pentru profesori și elevi în abordarea textului (vezi în programa tuturor claselor de liceu și în programa de bacalaureat („Scrie un eseu în care să prezinți tema și viziunea despre lumereflectate în textul...”), iar a treia, în intenția noastră, urma să deschidă discuția asupra reflecției despre cauzele care determină opțiunea pentru una sau mai multe dintre interpretări.

În cele din urmă, varietatea, complexitatea și suprapunerile parțiale la nivelul problematicii ne-au făcut să renunțăm la gruparea strictă a intervențiilor în cele trei subsecțiuni.

Ca în cazul conferințelor anterioare, plenurile, oferind modele de interpretare ale unor specialiști, au fixat direcțiile de discuție (necesitatea periodică de împropățare a lecturii prin „revizuirii” (Ion Simuț); „luminarea/iluminarea” unor aspecte nebăgate în seamă în texte considerate epuizate prin nenumăratele interpretări (Ioana Both, Bianca Burța – Cernat); un elogiu adus lui J. Starobinski la aniversare (Ion Pop), demontarea unor clișee în ceea ce privește interpretarea literaturii avangardiste (Paul Cernat).

Un loc central la un simpozion de didactică l-a avut comunicarea Alinei Pamfil (*Procesele receptării textului literar – accente acum necesare*). Premisa de la care pornește autoarea este cea a necesității regândirii modelului didactic al receptării textului literar în școală. Miza declarată este aceea de a contura un model didactic prin care urmărește: „să confere sens receptării, înscriind actul lecturii în firescul său; firescul înseamnă, pentru mine, înțelegerea și interpretarea textului literar din punctul de vedere al viziunii despre om și/sau despre lume pe care acesta o conține; să confere valoare actului interpretării, înțeles ca demers uman esențial prin care dăm sens și ne aducem aproape nu numai literatura, ci și cultura și civilizația umană.”

La sfârșit, trecem în revistă câteva dintre problemele ridicate în grupurile de discuții, ateliere, în sesiunea de postere și în dezbateri:

- cărți/texte propuse pentru interpretare
- etapele receptării: de la „ce” și „cum” spune până la „despre ce” spune/îmi spune textul
- pluralitatea sensurilor și „grile”/modele didactice de interpretare
- „traduceri” și apropieri
- de la interpretarea textului la interpretarea de sine și a lumii
- performări interpretative

Și, bineînțeles, nu au lipsit întrebările, dintre care unele rămase deschise: Ce interpretăm? Numai texte literare? În ce momente ale lecției interpretăm? Pe tot parcursul receptării textului sau numai la sfârșit, după momentul de analiză? Interpretăm întregul, rămânem la detalii? Până unde putem vorbi de o sinonimie între cei doi termeni: comprehensiune și interpretare? Cine validează interpretarea elevului? Are profesorul această autoritate sau este dispus să și-o asume? Cum se poate măsura cât mai obiectiv performanța interpretativă a elevului? Din moment ce interpretarea este un domeniu al nisipurilor mișcătoare nu ar trebui să urmărim propunerea lui Susan Sontag și să renunțăm complet la ea? Se poate aplica aceeași „grilă” pentru interpretarea textului și a imaginii plastice? Când, unde și cum sistemul va recunoaște/va utiliza experiența cercurilor de lectură care se bazează pe subiectivitate și pluralitatea interpretărilor, pe apropiere și „uzul liber al textului” (Umberto Eco)? Iar ca un fundal al tuturor discuțiilor din cele trei zile a revenit de nenumărate ori întrebarea: de ce predăm literatura?

În cele trei zile au fost susținute de către specialiștii de la Facultățile de Litere din București, Cluj și Oradea șase conferințe, au fost supuse discuției în grupurile tip Panel circa 80 de comunicări, s-au făcut demonstrații practice în 16 ateliere și s-au prezentat 15 postere. La acestea se adaugă două mese rotunde (*Interpretarea în Cercurile de lectură și Ce este literația?*) și o dezbatere finală (*Interpretarea. Ce este interpretarea?*) care sintetizează ideile lansate pe parcursul conferinței. Majoritatea intervențiilor sunt publicate în acest volum.

Mulțumim partenerilor și sponsorilor noștri care au făcut posibilă această conferință (Editura Paralela 45, DPPD și Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, UBB, Cluj, CN Emil Racoviță, Colegiul Tehnic Ana Aslan, LT Nicolae Bălcescu, CN George Coșbuc, Cluj.

Monica Onojescu